

Jelena Niškanović¹JZU Institut za javno
zdravstvo Republike
Srpske, BiH**Nebojša Petrović**Odeljenje za
psihologiju, Filozofski
fakultet, Univerzitet u
Beogradu**KOLEKTIVNA KRIVICA I SPREMNOST
NA POMIRENJE: MEĐUGENERACIJSKE
RAZLIKE²**

Osnovni cilj ovog rada je ispitati odnos između prihvatanja i pripisivanja kolektivne krivice i spremnosti na pomirenje među stanovništvom srpske etničke pripadnosti u Bosni i Hercegovini. Ispitaćemo koji faktori doprinose spremnosti na pomirenje sa osvrtom na karakteristike i razlike prisutne među mladom generacijom koja je rođena i odrasla neposredno nakon posljednjih ratnih dešavanja u Bosni i Hercegovini u podjeljenim etničkim sredinama te starijom generacijom koja je odrasla u etnički heterogenim sredinama, a zatim preživjela rat tokom devedesetih. Istraživanjem je obuhvaćeno 406 ispitanika koji su ujednačeni prema dvije starosne kategorije (203 osobe mlađe generacije i 203 osobe starije generacije). Ispitivanje je sprovedeno među stanovništvom srpske etničke pripadnosti na području grada Banja Luka tokom novembra i decembra mjeseca 2014. godine. Primjenjeno je nekoliko standardizovanih mjernih skala: Skala kolektivne krivice (dvije podskale: Prihvatanje kolektivne krivice i Pripisivanje kolektivne krivice), Skala spremnosti za pomirenje, Skala identifikacije sa etničkom grupom, Skala stresnog ratnog iskustva. Rezultati dobijeni primjenom višestruke regresione analize ukazuju da varijable pol, identifikacija sa etničkom grupom, pripisivanje i prihvatanje kolektivne krivice te stresno ratno iskustvo objašnjavaju 41.5% varijanse spremnosti za pomirenje kod mlađe i 15.1% varijanse spremnosti na pomirenje kod starije generacije ispitanika. Prisutna je negativna povezanost pripisivanja kolektivne krivice i pozitivna povezanost prihvatanja kolektivne krivice sa spremnošću na pomirenje kod obe generacije ispitanika. Dobijeni rezultati potvrđuju rezultate prethodnih studija koje su utvrdile da prihvatanje kolektivne krivice podstiče spremnost na izvinjenje i reparaciju.

¹ Adresa autora:
jelena.niskanovic@gmail.com.Primljeno: 01. 06. 2015.
Primljena korekcija:
15. 07. 2015.
Prihvaćeno za štampu:
23. 08. 2015.**Ključne riječi:** spremnost na pomirenje, pripisivanje i prihvatanje kolektivne krivice, mlađe i starije generacije² Članak predstavlja rezultata rada na istraživanju u sklopu izrade doktorske disertacije pod nazivom „Etnički identitet i poimanje kolektivne krivice u Bosni i Hercegovini“ odobrene od strane Naučno-nastavnog vijeća Filozofskog fakulteta u Beogradu (odluka broj DC/CC 05/4-02 br. 1984/1-XIX/3).

Vezanost za vlastitu grupu čini bitan preduslova za razvoj kolektivnih emocija koje nastaju kao reakcije na događaje i aktivnosti koje su vrlo značajne za grupu, motivišući i usmjeravajući grupne postupke i međugrupnu interakciju (Salmela, 2014). Ukoliko pripadnici vlastite grupe čine primjerene aktivnosti, navedeno ponašanje će uticati na pozitivnu evaluaciju socijalnog identiteta, naprotiv, ako se pojedini članovi ponašaju neadekvatno te narušavaju moralne norme, grupa će pokušati da opravda njihove postupke u cilju održavanja vlastite pozitivne slike. Ukoliko su učinjena nedjela dovoljno snažna te je nemoguće izvršiti reinterpretaciju događaja ili minimizirati štetu koja je načinjena drugoj grupi dolazi do suočavanja sa osjećajem kolektivne krivice (Branscombe & Doosje, 2004). Razmatrajući različite aspekte navedene grupne emocije, Branscombe, Slugoski i Kappen (Branscombe, Slugoski, & Kappen, 2004) ističu razliku između prihvatanja i pripisivanja kolektivne krivice. Osnovna razlika navedenih grupnih emocija se zasniva na usmjerenosti na zločine koji su počinjeni u odnosu na vlastitu ili drugu grupu. Usmjerenost na zločine počinjene prema vlastitoj grupi će uticati na veće pripisivanje kolektivne krivice drugima, dok usmjerenost na zločine počinjene od strane vlastite grupe doprinosi većem prihvatanju kolektivne krivice. Pripisivanje kolektivne krivice odražava potrebu da druga grupa prizna zločine počinjene od strane njenih članova i da kao posljedicu doživi osjećaj kolektivne krivice (Branscombe et al., 2004). Ukoliko se krivica pripisuje drugoj grupi prema asocijaciji, ne uzimajući u obzir da svi članovi grupe nisu učestvovali u počinjenim zločinima, može doći do razvoja dubljeg konflikta među sukobljenim stranama (Doosje & Branscombe, 1998). Prihvatanje kolektivna krivica, posmatrano sa psihološkog aspekta, predstavlja emociju na nivou grupe koja se razvija uslijed suočavanja sa zločinima i nemoralnim aktivnostima koje je vlastita grupa počinila pripadnicima drugih grupa (Branscombe & Doosje, 2004). Uslijed djeljenog osjećaja grupne pripadnosti, kao bitnog preduslova razvoja grupnih emocija, kolektivna krivica se može razviti među članovima društva koji nisu direktno učestvovali u činjenju zločina. Da bi došlo do prihvatanja kolektivne krivice Branscombe i saradnici (Branscombe et al., 2004) ističu preduslove koji moraju biti ispunjeni na nivou pripadnika određene grupe, tačnije, osoba mora da se kategoriše kao pripadnik grupe, da se suoči sa zločinima počinjenim u ime grupe, da prizna da su učinjena nemoralna djela te da ima izražen stav da je grupna odgovornost/krivica moguća zbog zločina počinjenih od strane pojedinih predstavnika grupe (Branscombe et al., 2004). Ukoliko grupa ne smatra da su njeni članovi uzrokovali nepravedan događaj, malo je vjerovatno da će prihvatiti krivicu (Branscombe & Miron, 2004, prema Branscombe et al., 2004). Čak šta više, ukoliko je nepravična ili agresivna akcija procjenjena kao opravdavajuća i zaslužena u datim okolnostima grupa neće prihvatiti osjećaj kolektivne krivice (Lickel, Schmader, & Barquissaa, 2004; Schmitt, Branscombe, & Brehm, 2004). Brojna istraživanja ističu da prihvatanje kolektivne krivice podstiče aktivnosti koje leže u osnovi pomirenja, motivišući spremnost da se poboljša položaj žrtava, podstičući traženje oprosta od strane viktimizirane grupe te utičući na promjenu stavova na nivou grupe u cilju prevazilaženja grešaka nastalih u prošlosti (Branscombe & Doosje, 2004; Gunn & Wilson,

2011; Iyar, Wayne Leacher, & Pedersen, 2004; Riek, Root Luna, & Schnabelrauch, 2014). Prihvatanje kolektivne krivice podstiče restituciju tj. razvijanje i obnavljanje pravičnog odnosa sa viktimiziranom grupom te u zavisnosti od mogućnosti, ishoduje i reparacijom tj. naknadom štete (Gunn & Wilson, 2011; Iyar et al., 2004). Socio-psihološka istraživanja su utvrdila da prihvatanje kolektivne krivice podstiče reparaciju, prevashodno kod mlađih generacija koje, suočeni sa nepravednim događajima počinjenim od strane vlastite grupe u prošlosti, pokazuju spremnost da podrže aktivnosti koje su usmjerene na naknadu štete viktimiziranoj grupi (Doosje, 1998, prema Iyer et al., 2004). U ovom radu ćemo obuhvatiti oba aspekta navedene grupne emocije, prihvatanje i pripisivanje kolektivne krivice, sa fokusom na njenu povezanost sa spremnošću na pomirenje kako među starijim tako i među mlađim generacijama stanovništva srpske etničke pripadnosti na području Bosne i Hercegovine.

Nakon posljednjih ratnih dešavanja u Bosni i Hercegovini (BiH) je došlo do stvaranja animoziteta i jačanja razlika među etničkim grupama koje su prethodno živjele u tolerantnim multietničkim sredinama sa izrazito zastupljenim osjećajem zajedništva (Čalić, 2013). Prema razmatranjima pojedinih istraživanja, nasilja i sukobi su prevashodno doveli do naglašavanja međugrupnih razlika prije nego što su razlike primarno uzrokovale ratna dešavanja na području bivše Jugoslavije. Prisustvo etničke tolerancije je i dalje bilo izraženo tokom 80-ih (Čalić, 2013) čak i u etnički najheterogenijim sredinama, ali etnička netolerancija je upravo najviše porasla u područjima koja su bila izložena ratnim sukobima (Elcheroth, Čorkalo Biruški, & Spini, 2014). Posmatrajući politički i socijalni kontekst BiH i njenih međuentitetskih odnosa možemo da govorimo o različitim i suprotstavljenim socijalnim reprezentacijama proteklog ratnog iskustva. Proces socijalizacije i formiranja etničkog identiteta u godinama nakon ratnih dešavanja je u prvi plan istakao opravdavanje počinjenih zločina i međusobno optuživanje i oprečnu interpretaciju ratnih sukoba 90-ih, formirajući konfliktni etos (Bar-Tal, 1998a, 1998b). Ukoliko se osvrnemo na navedene posljedice rata, postavlja se pitanje prihvatanja i pripisivanja kolektivne krivice i spremnosti na pomirenje među mlađim i starijim generacijama stanovništva koje su odrasle u različitim socijalnim i političkim okolnostima. Uzećemo u obzir mlađe generacije koje su rođene neposredno nakon rata u etnički homogenim sredinama sa izraženom atmosferom nepovjerenja i poređenja (Turjačanin, 2011) te starije generacije koje su odrasle u etnički heterogenim sredinama sa istaknutom vrijednošću „bratstva i jedinstva“, vrijednostima zajedništva koje su potpuno zanemarene nakon ratnog sukoba koji je ishoduao zločinima, raseljavanjem te narušio socijalni kapital, povjerenje i zajednički suživot etničkih grupa (Ajduković, 2003). Polazeći od trenutnog konteksta odnosa i interakcije naroda i etničkih grupa na području Bosne i Hercegovine, sa osvrtom na posljedice i uticaj koji su izazvala ratna dešavanja na ovim prostorima, biće značajno ispitati nivo prihvatanja i pripisivanja kolektivne krivice kao i odnos navedene grupne emocije sa spremnošću na pomirenje među različitim generacijama stanovništva srpske etničke pripadnosti. Tako ćemo se u ovom radu osvrnuti na faktore koji (ne)doprinosu spremnosti ka pomirenju posmatraju-

ći starije generacije koje su odrasle u multietničkim sredinama te preživjele rat tokom 90-ih godina prošlog vijeka i mlađe generacije rođene neposredno nakon rata, koje su odrasle u etnički homogenim sredinama.

Metod

Uzorak i procedura istraživanja

Ciljnu grupu istraživanja su činile osobe srpske etničke pripadnosti koje su ujednačene prema dvije starosne kategorije, mlađu generaciju koja je rođena neposredno nakon rata te koja je u vrijeme sprovođenja istraživanja imala između 17 i 21 godinu (osobe rođene u periodu od 1993. do 1997. godine) i stariju generaciju čiji pripadnici su početkom ratnih dešavanja na području BiH bile u periodu kasne adolescencije i odrasle dobi, tačnije imale minimalno 15 i više godina starosti (osobe rođene prije 1977. godine). Riječ je o prigodnom uzorku, tačnije, prilikom uzorkovanja se koristio pristup snježne grudve tako da su ispitanici jedni druge preporučivali za učešće u istraživanju sve sa ciljem dostizanja željenog broja ispitanika koji imaju slične karakteristike (starosna homogenost). Jedan dio ispitivanja obavljen je u prigodno odabranim odjeljenjima završnih razreda srednjih škola te među studentima prve i druge godine fakulteta društvenih usmjerenja. Obuhvaćeno je ukupno 406 ispitanika, tačnije, 203 osobe koje pripadaju starijoj generaciji ($AS = 51.18$, $SD = 8.54$, $min = 37$, $max = 75$) i 203 osobe koje pripadaju mlađoj generaciji ($AS = 18.88$, $SD = 1.13$, $min = 17$, $max = 21$). Istraživanje je sprovedeno u drugoj polovini 2014. godine, tačnije, tokom novembra i decembra mjeseca na području grada Banja Luka. Učešće u istraživanju je bilo dobrovoljno i anonimno tako da su svi ispitanici popunili identičnu formu upitnika po principu papir-olovka.

Varijable i instrumenti

U istraživanju je primjenjeno nekoliko mjernih skala, od kojih su neke konstruisane po ugledu na već korištene instrumente. Prediktorske varijable u ovom radu su pol, starosne kategorije tj. mlađi i stariji ispitanici, identifikacija sa etničkom grupom, prihvatanje i pripisivanje kolektivne krivice kao i stresno ratno iskustvo, dok je kriterijska varijabla spremnost na pomirenje.

Skala kolektivne krivice. Skala se sastoji od dvije podskale koje predstavljaju zasebne varijable tj. podskala prihvatanja i pripisivanja kolektivne krivice. Podskale su konstruisane po ugledu na slične i već primjenjene skale prihvatanja (Branscombe et al., 2004; Doosje & Branscombe, 1998; Swim & Miller 1999, prema Caouette, 2003; Brown & Čehajić, 2008) i pripisivanja (Branscombe et al., 2004) kolektivne krivice. Podskala prihvatanja kolektivne krivice ($\alpha = .90$) se sastoji od 8 tvrdnji Likertovog tipa putem kojih se procjenjuje prisustvo osjećaja krivice i odgovornosti za zločine počinjene prema Bošnjacima u poteklom ratu (npr.

„Ponekad osjetim krivicu zbog loših stvari koje je moj narod učinio tokom proteklog rata.“, „Iako nisam nikome lično naudio/la, osjećam odgovornost za zločine i patnje Bošnjaka.“). Podskala pripisivanja kolektivne krivice ($\alpha = .92$) se sastoji od 8 tvrdnji Likertovog tipa putem kojih se procjenjuje pripisivanje krivice i odgovornosti Bošnjacima za sukobe i zločine tokom proteklog rata (npr. „Bošnjaci koji su profitirali na račun mog naroda sada nam duguju.“, „Bošnjaci treba da osjete krivicu zbog loših stvari počinjenih Srbima.“). Veće vrijednosti, dobijene sumiranjem odgovora na podskalama, upućuju na veće prihvatanje tj. pripisivanje kolektivne krivice i obratno.

Skala spremnosti za pomirenje (Petrović, 2005). Skala se sastoji od 4 tvrdnji na kojima se vrši procjena stepena (ne)slaganja na petostepenoj skali Likertovog tipa. Svaka tvrdnja mjeri jednu od dimenzija spremnosti za pomirenje: nepovjerenje („Nikad više neću moći da vjerujem Bošnjacima.“), spremnost na saradnju („Mislim da je saradnja sa Bošnjacima neophodna i u zajedničkom interesu.“), opraštanje („Neophodno je da oprostimo jedni drugima radi bolje budućnosti.“) i rehumanizaciju („Među Bošnjacima ima puno poštenih i čestitih ljudi.“). Skala je u ovom istraživanju pokazala zadovoljavajući nivo pouzdanosti ($\alpha = .77$).

Skala identifikacije sa etničkom grupom (Ethnic Identity Scale: Matera, Giannini, Blanco, & Smith, 2005). Skala se sastoji od 9 tvrdnji Likertovog tipa na kojima su ispitanici izražavali svoj stepen (ne)slaganja u odnosu na tvrdnje koje se odnose na osjećaj pripadnost srpskom narodu (npr. „Volim svoj narod.“, „Vrlo sam ponosan/na što sam Srbin/Srpkinja.“). Veće vrijednosti, dobijene sumiranjem odgovora na skali, upućuju na veću etničku identifikaciju za srpski narod i obratno. U navedenom istraživanju skala je pokazala visok nivo pouzdanosti ($\alpha = .92$).

Stresno ratno iskustvo (Upitnik za ispitivanje ratnih stresnih i traumatskih iskustava- RSTI: Franc, Kuterovac & Stuvland, 1993). Stresno iskustvo se procjenjivalo putem liste najčešćih ratnih stresora, bilo da je ono doživljeno direktno ili od strane bliskih članova porodice. Lista je nastala po ugledu na Upitnik o ratnim stresnim i traumatskim iskustvima. Za potrebe istraživanja izdvojeno je osam ratnih stresora na koje se odgovara sa da, odnosno ne, a sumiranjem svih pozitivnih odgovora dobijamo ukupnu sumu iskustva ratnih stresora. U navedenom istraživanju skala je pokazala zadovoljavajući nivo pouzdanosti ($\alpha = .74$).

Rezultati

U Tabeli 1 prikazane su vrijednosti korelacije između varijabli spremnosti na pomirenje, identifikacije sa etničkom grupom, prihvatanja i pripisivanja kolektivne krivice i stresnog ratnog iskustva. Korelacija spremnosti na pomirenje i identifikacije sa etničkom grupom je srednjeg intenziteta tako da veći nivo etničke identifikacije prati nizak nivo spremnosti na pomirenje. Takođe, prisutna je negativna korelacija srednjeg intenziteta između pripisivanja kolektivne krivice i spremnosti na pomirenje tako da veći nivo pripisivanja kolektivne krivice prati nizak nivo spremnosti na pomirenje. S druge strane, utvrđena je pozitivna korelacija

prihvatanja kolektivne krivice i spremnosti na pomirenje koja je malog intenziteta. Nivo stresnog ratnog iskustva je u negativnoj i maloj korelaciji sa spremnošću na pomirenje.

Tabela 1
Povezanost glavnih istraživačkih varijabli

Varijabla	1	2	3	4	5
1. Spremnost na pomirenje	/				
2. Identifikacija sa etničkom grupom	-.37**	/			
3. Prihvatanje kolektivne krivice	.29**	-.05	/		
4. Pripisivanje kolektivne krivice	-.43**	.60**	-.03	/	
5. Stresno ratno iskustvo	-.12*	.17**	-.04	.13**	/

** $p < .01$. * $p < .05$.

Na osnovu vrijednosti t -testa možemo uočiti da je među starijim generacijama značajno više izražena identifikacija sa etničkom grupom, prihvatanje, ali i pripisivanje kolektivne krivice, kao i stresno ratno iskustvo kojem su bili direktno izloženi, za razliku od mlađe generacije ispitanika (Tabela 2). Nije prisutna značajna razlika u pogledu spremnosti na pomirenje među mlađim i starijim generacijama.

Tabela 2

Prosječne vrijednosti na skalama glavnih istraživačkih varijabli među mlađim i starijim generacijama ispitanika

Ciljne grupe istraživanja	AS (SD)	t (df)
Identifikacija sa etničkom grupom		
Mlađa generacija	36.75 (7.95)	4.35** (370.61)
Starija generacija	39.77 (5.83)	
Pripisivanje kolektivne krivice		
Mlađa generacija	28.16 (6.69)	-5.23** (404)
Starija generacija	31.66 (6.82)	
Prihvatanje kolektivne krivice		
Mlađa generacija	19.09 (6.64)	-1.98* (404)
Starija generacija	20.39 (6.62)	
Stresno ratno iskustvo		
Mlađa generacija	3.53 (2.23)	-2.61** (394.46)
Starija generacija	4.06 (1.91)	
Spremnost na pomirenje		
Mlađa generacija	14.84 (3.48)	1.21 (404)
Starija generacija	14.44 (3.13)	

** $p < .01$. * $p < .05$.

Primjenom višestruke regresione analize utvrđeno je da model predikcije spremnosti na pomirenje kod mlađe generacije značajan ($F(5, 197) = 29.69, p < .001$), odnosno da skup prediktorskih varijabli značajno korelira sa kriterijumskom varijablom ($R = .66$), pri čemu ovaj model objašnjava 41.5% varijanse kriterijuma. Model predikcije spremnosti na pomirenje kod starije generacije je takođe značajan ($F(5, 197) = 8.20, p < .001$), pri čemu ovaj model objašnjava 15.1% kriterijuma ($R = .42$). Posmatrajući pojedinačne varijable u modelu, kod mlađih generacija varijable pol, identifikacija sa etničkom grupom, prihvatanje i pripisivanje kolektivne krivice su značajno povezane sa spremnošću na pomirenje. Intenzitet navedene veze je najveći u odnosu pripisivanja kolektivne krivice sa spremnošću na pomirenje, a najmanji u odnosu identifikacije sa etničkom grupom i kriterijumske varijable. Kod starije generacije prisutna je značajna povezanost pripisivanja i prihvatanja kolektivne krivice sa spremnošću na pomirenje pri čemu je intenzitet odnosa navedenih prediktora sa kriterijumskom varijablom skoro pa identičan.

Tabela 3

Model predikcije spremnosti na pomirenje među mlađom i starijom generacijom ispitanika

Generacije	Mlađe generacije			Starije generacije		
	<i>B</i>	<i>SE(B)</i>	β	<i>B</i>	<i>SE(B)</i>	β
Pol	-1.65	.44	-.21**	-0.07	.42	-.01
Identifikacija sa etničkom grupom	-0.07	.03	-.17*	-0.06	.04	-.11
Pripisivanje kolektivne krivice	-0.20	.04	-.38**	-0.11	.03	-.24**
Prihvatanje kolektivne krivice	0.15	.03	.28**	0.11	.03	.22**
Stresno ratno iskustvo	-0.01	.09	-.01	-0.10	.11	-.06

** $p < .01$. * $p < .05$.

Diskusija

Sklonost većem pripisivanju kolektivne krivice u odnosu na prihvatanje je prisutna tendencija među mlađim i starijim generacijama ispitanika što predstavlja očekivan obrazac reagovanja u društvu koje je bilo podjeljeno etničkim sukobima i nesuglasticama. Slične rezultati su dobijeni u istraživanjima prihvatanja i pripisivanja kolektivne krivice na uzorku vukovarskih Srba i Hrvata (Jelić, Čorkalo Biruški, & Ajduković, 2013; Čorkalo Biruški i Magoč, 2009). S obzirom da krivica predstavlja neprijatno emocionalno stanje, kako na individualnom tako i na grupnom nivou, dolazi do njenog izbjegavanja putem aktiviranja onih mehanizama koji umanjuju spremnost suočavanja sa odgovornošću vlastite grupe (Iyer et al., 2004). Ukoliko pripadnici grupe smatraju da njeni članovi nisu uzrokovali nepravedan događaj (Branscombe & Miron, 2004, prema Branscombe et al., 2004), te ukoliko se agresivna akcija opravdava nastalim okolnostima međugrupnih sukoba (Jelić i sar., 2013; Lickel et al., 2004; Mallett & Swim, 2007; Schmitt et al., 2004) dolazi do izbjegavanja javljanja kolektivne krivice i očuvanja pozitivne slike o vlastitoj socijalnoj grupi.

Posmatrajući odnos prema spremnosti na pomirenje i faktore koji mu (ne) doprinose među mlađim i starijim generacijama, možemo uočiti da stariji ispitanici imaju veći nivo pripisivanja ali i prihvatanja kolektivne krivice kao i veći nivo identifikacije sa etničkom grupom u poređenju sa mlađom generacijom koja je rođena tokom i neposredno nakon rata u BiH. Direktno iskustvo ratnih dešavanja i raspad vrijednovanog ideala multietničnosti je mogao ishodovati većim stepenom homogenizacije u odnosu na vlastitu etničku grupu uz okrivljavanje druge etničke

grupe (Elcheroth et al., 2014) kod starijih ispitanika. Paradoksalno, pored većeg nivo pripisivanja kod starije generacije je prisutan veći nivo prihvatanja kolektivne krivice. Licata i Klein (Licata & Klein, 2010) su poredili nivo kolektivne krivice i spremnosti na pomirenje među mladim i starijim generacijama Belgijanaca, utvrdivši da je nivo kolektivne krivice i spremnosti na pomirenje znatno veći među mladim, nego starijim generacijama ispitanika koji su bili izloženi direktnom iskustvu belgijske kolonizacije Konga. Razlika prisutna u ovom istraživanju se može povezati sa direktnom izloženošću stresnom ratnom iskustvu (Licata & Klein, 2010) koje kod starije generacije ishoduje većim optuživanjem druge etničke grupe za gubitke nastale u proteklom ratu, ali istovremeno aktivira i suočavanje sa odgovornošću i krivicom za ratna stradanja u vremenu kada su svi bili punoljetni i aktivni članovi društva koje se raspadalo uslijed ratnih sukoba. Takođe, razlika mladih i starijih generacija može biti povezana sa vremenskom distancom i indirektnim ratnim iskustvom koje je kod mladih generacija dovelo u pitanje osećaj odgovornosti za zločine počinjene od strane pojedinih predstavnika (Brascombe et al., 2004) grupe, a sa kojima ih ne veže iskustvo vremenske i prostorne bliskosti što može ishodovati nižim nivoom pripisivanja kao i prihvatanja kolektivne krivice kod mlade generacije ispitanika.

Pomirenje predstavlja dugotrajan proces usmjeren na psihološki aspekt promjene motivacije, ciljeva i uvjerenja velikog dijela stanovništva (Bar-Tal, 2000; Petrović, 2005) sa ciljem uspostavljanja saradnje, povjerenja i ujednačene interpretacije proteklih konfliktnih događaja kao osnove socio-emocionalnog pomirenja (Nadler & Shnabel, 2008). Posmatrajući faktore spremnosti na pomirenje, kod starijih generacija prisutna je negativna povezanost pripisivanja kolektivne krivice te pozitivna povezanost prihvatanja kolektivne krivice sa spremnošću na pomirenje, dok je kod mladih generacija prisutna i negativna povezanost identifikacije sa etničkom grupom i spremnosti ka pomirenju što se može objasniti uticajem aktuelnih političkih i socijalnih okolnosti na isticanje etničkog identiteta i grupne pripadnosti kao okosnice razlikovanja i poređenja sa drugim etničkim grupama uz isključivanje mogućnosti pomirenja i povezivanja. Kolektivne emocionalne orijentacije koje proističu iz socijetalnih uvjerenja (Bar-Tal, 2001) imaju veliki značaj za grupu jer podstiču grupnu solidarnost i homogenizaciju, aktiviraju različite odbrambene mehanizme u odnosu na suprotstavljenu grupu čime možemo objasniti negativan uticaj pripisivanja kolektivne krivice na spremnost ka pomirenju sa Bošnjacima. Da je kolektivna krivica značajan prediktor spremnosti za pomirenje potvrđuje i ovo istraživanje u kojem je prihvatanje kolektivne krivice značajno povezano sa većom spremnošću na pomirenje u poređenju sa negativnim uticajem pripisivanja kolektivne krivice, kako među mladim tako i među starijim generacijama ispitanika. Suočavanje sa odgovornošću i zločinima prošlosti doprinosi većoj spremnosti na pomirenje, obnavljaju povjerenja i izgradnji boljih odnosa među doskora sukobljenim grupama. Brojna istraživanja ističu da prihvatanje kolektivne krivice doprinosi transformaciji stavova na nivou grupe te podstiče ponašanje usmjereno na spremnost ka pomirenju, kao što je sprovođenje aktivnosti u cilju poboljšanja položaja žrtava te traženje oprost od strane

viktimizirane grupe (Branscombe & Doosje, 2004; Gunn & Wilson, 2011; Iyar et al., 2004; Riek et al., 2014). Ono što ostaje specifično za mlađu generaciju jeste značajna negativna povezanost identifikacije sa etničkom grupom i spremnosti na pomirenje. Sa porastom značaja pripadnosti vlastitim grupama dolazi do veće homogenizacije, međusobnog poređenja i takmičenja (Tajfel & Turner, 1986, prema Hogg, 2006) povezanog sa pozitivnim socijalnim identitetom, čime se umanjuje tendenciju međugrupne kooperacije i spremnosti na pomirenje. U kontekstu postojećih međuetničkih odnosa, isticanje razlika i međugrupno odmjeravanje u prvi plan ističe negativan odnos etničkog identiteta na spremnost ka pomirenju, a što je potvrđeno i u drugim istraživanjima među etničkim grupama na području bivše Jugoslavije (Petrović, 2005). Odrastajući u čistim etničkim sredinama, etnički identitet je za mlađe generacije postao okosnica grupne vezanosti i homogenizacije koja inhibira spremnost na pomirenja kao vid izdaje vlastite socijalne grupe, povezane sa gubitkom nadležnosti i samostalnosti.

Podjednako izražena spremnost na pomirenje, kako među mlađim tako i među starijim generacijama ističe tendenciju uspostavljanja povjerenja i obnavljanje narušenih odnosa među doskora sukobljenim etničkim grupama. Određena vremenska distanca od proteklog ratnog dešavanja je umanjila mogući uticaj stresnog ratnog iskustva na spremnost ka pomirenju dok ispoljavanje negativne povezanosti identifikacije sa etničkom grupom i spremnosti na pomirenje kod mlađe generacije ukazuje na tendenciju grupne homogenizacije i usmjerenosti na vlastitu etničku grupu uslijed konstantnog poređenja i odmjeravanja etničkih grupa u BiH (Turjačanin, 2011). S druge strane, činjenica da suočavanje sa kolektivnom krivicom determiniše pitanje spremnosti na pomirenje govori o značaju suočavanja sa zločinima prošlosti aktuelizujući izazove povezane sa očuvanjem pozitivnog socijalnog identiteta te veće tendencije pripisivanja krivice i odgovornosti drugoj socijalnoj grupi.

Reference

- Ajduković, D. (2003). *Socijalna rekonstrukcija zajednice: psihološki procesi, prevladavanje sukoba i socijalna akcija*. Zagreb: Društvo za psihološku podršku.
- Bar-Tal, D. (1998a). Collective memory of physical violence: Its contribution to the culture of violence. In E. Cairns & M. D. Roe (Eds.), *Memories in conflict* (pp. 77–93). Macmillan: London.
- Bar-Tal, D. (1998b). Societal beliefs in times of intractable conflict: The Israeli case. *International Journal of Conflict Management*, 9, 22–50. doi:10.1108/eb022803
- Bar-Tal, D. (2000). From intractable conflict through conflict resolution to reconciliation: Psychological analysis. *Political Psychology*, 21, 351–366. doi:10.1111/0162-895x.00192

- Bar-Tal, D. (2001). Why does fear override hope in societies engulfed by intractable conflicts, as it does in the Israeli society? *Political Psychology*, 22, 601–627. doi:10.1111/0162-895X.00255
- Branscombe R. N., Slugoski, B., & Kappen, D. (2004). The measurement of collective guilt: What it is and what it is not. In R. N. Branscombe & B. Doosje (Eds.), *Collective guilt: International perspectives* (pp. 16–34). Cambridge: Cambridge University Press.
- Branscombe, R. N., & Doosje, B. (2004). International perspectives of the experience of collective guilt. In R. N. Branscombe & B. Doosje (Eds.), *Collective guilt: International perspectives* (pp. 3–15). Cambridge: Cambridge University Press.
- Brown, R., & Cehajic, S. (2008). Dealing with the Past and Facing the Future: mediators of the effects of collective guilt and shame in Bosnia and Herzegovina. *European Journal of Social Psychology*, 38(4), 669–684. doi:10.1002/ejsp.466
- Caouette, J. (2003). *The role of collective guilt in the righting of injustices perpetrated by powerful groups: Unravelling intrapsychic processes of collective guilt through indirect measures* (Doctoral dissertation). McGill University Montréal. Retrieved from http://digitool.library.mcgill.ca/webclient/StreamGate?folder_id=0&dvs=1465299081805~199
- Čalić, M. Ž. (2013). *Istorija Jugoslavije u 20. veku*. Beograd: Clio.
- Čorkalo Biruški, D. i Magoč, A. (2009). „Mi“ ne možemo biti krivi?! Etnički identitet i opravdavanje postupaka vlastite grupe kao odrednice doživljaja kolektivne krivnje. *Revija za sociologiju*, 40, 211–231.
- Doosje, B., & Branscombe, N. R. (1998). Guilty by association: When one's group has a negative history. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75, 872–886. doi:10.1037/0022-3514.75.4.872
- Elcheroth, G., Čorkalo Biruški, D., & Spini, D. (2014). War and community: What have we learned about their relationship. In E. Spini, G. Elcheroth, & D. Biruški (Eds.), *War, community, and social change. Collective experiences in the former Yugoslavia* (pp. 222–235). New York Heidelberg Dordrecht London: Springer.
- Franc, R., Kuterovac-Jagodić, G., Stuvland, R. (1993). Upitnik za ispitivanje ratnih stresnih i traumatskih iskustava. In V. Vizek-Vidović, L. Arambašić, G. Kuterovac-Jagodić, R. Franc, T. Bunjevac (1994), *Ispitivanje psihometrijskih karakteristika baterije upitnika za procjenu traumatskih i stresnih reakcija školske djece*. Neobjavljen izvještaj.
- Gunn, G. R., & Wilson, A. E. (2011). Acknowledging the skeletons in our closet: The effect of group affirmation on collective guilt, collective shame, and reparatory attitudes. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 37, 1474–1487. doi:10.1177/0146167211413607
- Hogg, M. (2006). Social identity theory. In P. J. Burke (Eds.), *Contemporary social psychological theories* (pp. 111–136). Stanford: Stanford University Press.
- Iyer, A., Wayne Leach, C., & Pedersen, A. (2004). Racial wrongs and restitutions: The role of guilt and other group-based emotions. In R. N. Branscombe & B.

- Doosje (Eds.), *Collective guilt: International perspectives* (pp. 262–283). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9781139106931.016
- Jelić, M., Čorkalo Biruški, D., & Ajduković, D. (2013). Predictors of collective guilt after the violent conflict. *Collective Anthropology, 37*, 1–10.
- Licata, B., & Klein, O. (2010). Holocaust or benevolent paternalism? Intergenerational comparisons on collective memories and emotions about Belgium's colonial past. *International Journal of Conflict and Violence, 4*, 45–57.
- Lickel, B., Schmader, T., & Barquissau, M. (2004). The evocation of moral emotions in intergroup contexts: Distinction between collective guilt and collective shame. In R. N. Branscombe & B. Doosje (Eds.), *Collective guilt: International perspectives* (pp. 35–55). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9781139106931.005
- Mallett, R. K., & Swim, J. K. (2007). The influence of inequality, responsibility and justifiability on reports of group-based guilt for in-group privilege. *Group Processes & Intergroup Relations, 10*, 57–69. doi:10.1177/1368430207071341
- Matera, C., Giannini, M., Blanco, A., & Smith, P. (2005). Autostereotyping and national identity in the Spanish context. *Interamerican Journal of Psychology, 1*, 83–92.
- Nadler, A., & Shnabel, N. (2008). Instrumental and socio-emotional paths to intergroup reconciliation and the need-based model of socio-emotional reconciliation. In A. Nadler, T. Malloy, & J. D. Fisher (Eds.), *Social psychology of intergroup reconciliation* (pp. 37–57). New York: Oxford University Press.
- Petrović, N. (2005). *Psihološke osnove pomirenja između Srba, Hrvata i Bošnjaka*. Beograd: Dokumentacioni centar "Ratovi 1991–99" i Institut za psihologiju.
- Reik, B. M., Luna, R. L., & Schnabelrauch, A. C. (2014). Transgressors' guilt and shame: A longitudinal examination of forgiveness seeking. *Journal of Social and Personal Relationships, 31*, 751–772. doi:10.1177/0265407513503595
- Salmela, M. (2014). The functions of collective emotions in social groups. A. Konzelmann Ziv & H. B. Schmid (Eds.), *Institutions, emotions, and group agents* (pp. 159–176). London–New York: Springer. doi:10.1007/978-94-007-6934-2_10
- Schmitt, M., Branscombe, N. R., & Brehm, J. W. (2004). Gender inequality and the intensity of men's collective guilt. In R. N. Branscombe & B. Doosje (Eds.), *Collective guilt: International perspectives* (pp. 75–94). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9781139106931.007
- Turjačanin, V. (2011). Oblici i izraženost etničkih identiteta u BiH. U D. Majstorović i V. Turjačanin (Ur.), *U okrilju nacije. Etnički i državni identitet kod mladih u Bosni i Hercegovini* (str. 192–219). Banja Luka: Centar za kulturni i socijalni popravak.

Jelena Niškanović

Public Health
Institute, Republic of
Srpska, Bosnia and
Herzegovina

Nebojša Petrović

Department of
Psychology, Faculty
of Philosophy,
University of Belgrade

**COLLECTIVE GUILT AND
RECONCILIATION: TRANSGENERATIONAL
DIFFERENCES**

The main objective of this paper is to examine the relationship between collective guilt acceptance and assignment, and willingness for reconciliation among the members of a Serb ethnic group in Bosnia and Herzegovina. We will examine which factors contribute to readiness for reconciliation in a younger generation who was born after the last war in Bosnia and Herzegovina and grew up in divided ethnic communities, and in an older generation who grew up in ethnically heterogeneous communities, and survived the war during the nineties. Survey included 406 respondents who belong to two different age categories, (203 persons of the younger generation and 203 persons of the older generation). Respondents were sampled from a population of Serb ethnic group on the territory of Banja Luka town (Republic of Srpska) during November and December of 2014. They completed several standardized instruments: the Scale of collective guilt (two subscales: Collective guilt acceptance and Collective guilt assignment), the Scale of readiness for reconciliation, the Scale of identification with an ethnic group, and the Scale of stressful war experiences. Multiple regression analysis indicated that variables gender, ethnic identification, collective guilt acceptance and assignment, and stressful war experiences explained 41.5% of the variance of readiness for reconciliation among the younger generation, and 15.1% of the variance of readiness for reconciliation among the older generation. There was a negative association between collective guilt assignments and readiness for reconciliation, and a positive association between collective guilt acceptance and readiness for reconciliation among both generations of respondents. Presented results confirm findings from the previous studies which showed the positive contribution of collective guilt acceptance on readiness for an apology and reparations.

Keywords: readiness for reconciliation, collective guilt acceptance and assignments, younger and older generations